

Danuta Duch*

RELACJE WŁADZY W RODZINIE

Intrygujący jest fakt, iż ogromnym zmianom w statusie społecznym kobiet (uzyskanie przez nie praw do głosowania, wykształcenia, zajmowania publicznych stanowisk) i pozyskaniu przez nie znacznej autonomii (praca poza domem i związana z nią niezależność finansowa) nie towarzyszą istotne zmiany w pozycji, jaką zajmują w rodzinie (Inkeles 1981). Materialne uniezależnienie od mężów, partycypowanie w kosztach utrzymania rodziny, upowszechnianie egalitarnego wzoru małżeństwa nie pozwoliły kobietom na uwolnienie się od obowiązków domowych, których wykonywanie nadal spada na ich barki.

Wszystkie badania wykazują nierówny, dyskryminujący kobiety podział zadań domowych, także w sytuacji, gdy pracują one zawodowo (np. *Funkcjonowanie domu...* 1994). Kobiety same, lub przy współudziale swoich córek, wykonują większość prac w domu. Nawet sytuacja, w której kobieta jest jedyną osobą zapewniającą finansowe środki dla utrzymania domu, bezrobotny mąż nie zwalnia jej z „domowego etatu” (Dukaczewska-Nałęcz 1997).

Współmażonkowie mają, zgodnie z obowiązującym prawem, równe prawa i obowiązki. W przypadku rozwodów nierówny podział powinności związany z wykonywaniem prac domowych uznawany jest jednak przez sędziów za „naturalny” i wystarczający, by orzekać, że winę za rozpad małżeństwa ponosi kobieta, która nie przestrzega tej kulturowej zasady (Fuszara 1994).

W społecznym przekonaniu mężczyźni są „głowami domów” kobiety zaś domami zarządzają i odpowiadają za to, co się w nich dzieje. Jednak kobiety pracujące zawodowo, częściej niż te, które zajmują się wyłącznie domem, sięgają po zaszczytne miano „głowy domu” — nie tylko same częściej tak się określają, ale i za takie są uważane przez swych mężów (Duch-Krzystoszek 1966a). Czy pozyskanie tytułu „głowy domu” wiąże się z przydaniem władzy kobietom, czy tylko przydaniem pracy i odpowiedzialności? Na podstawie wyników badań sondażowych trudno odpowiedzieć na to pytanie. Decyzje w sprawach codziennych rzeczywiście spoczywają w rękach kobiet, ale już o większych wydatkach, spędzaniu wolnego czasu, wychowaniu dzieci kobiety decydują w większości przypadków wspólnie z partnerem w ponad 70% rodzin.

* Uwagi do autorki prosimy kierować do: Danuta Duch Instytut Filozofii i Socjologii PAN, 00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72; e-mail: dduch@ifispan.waw.pl.

Niejednoznaczne interpretacje prowokują też wyniki dotyczące przekonań kobiet o konieczności zmian relacji pomiędzy małżonkami w rodzinie. Kobiety w podobnym co mężczyźni stopniu czerpią satysfakcję z wykonywania pracy zawodowej i wbrew utartym przekonaniom praca zawodowa spotyka się z bardziej przychylną ich oceną niż prace domowe (Duch-Krzyszczek 1996b). Ponad połowa badanych kobiet uważa za najlepszy taki model rodziny, w którym „mąż i żona mniej więcej tyle samo czasu przeznaczają na pracę, oboje w równym stopniu zajmują się domem i dziećmi” (*Tradycyjny czy partnerski...*, 1993). Jednocześnie jednak 74% kobiet wyraża przekonanie, że gotowanie i sprząatanie to „naturalny obowiązek kobiety”.

Pytania badań sondażowych o decyzje, podział prac związanych z funkcjonowaniem domu i wychowaniem dzieci, preferowane modele małżeństw nie wypełniają całości, jaką powinny uwzględniać badania relacji władzy w rodzinie. Brak myśli teoretycznej, niejednoznaczność otrzymywanych wyników to dodatkowe elementy, które sprawiają, że niewiele możemy powiedzieć o strukturze władzy w rodzinie, sposobach jej sprawowania przez kobiety i mężczyzn czy legitymizacji w zależności od płci.

CELE OGÓLNE BADANIA

Podjęte przeze mnie badanie ma na celu pogłębienie wiedzy na temat relacji pomiędzy małżonkami. Posłużenie się w tym celu koncepcją władzy, w taki sposób jak jest ona analizowana, z perspektywy *gender* wydaje się być bardzo obiecujące.

PODSTAWY I ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Przy rozważaniach o relacjach władzy w rodzinie korzystam z dorobku teoretycznego badaczy zachodnich i koncepcji władzy interpersonalnej. Przedmiotem badania są stosunki władzy w relacjach diadycznych, które są ostatecznie podstawową jednostką analiz w badaniach nad władzą. Oczywiście analiza struktury władzy w rodzinie powinna uwzględniać inne, poza żoną i mężem, podmioty relacji. Tego typu analizy są jednak bardzo trudne i nie mają jeszcze wypracowanych odpowiednich narzędzi i metod. Relacje z dziećmi i innymi członkami rodziny zostały więc uwzględnione przeze mnie jedynie jako element relacji pomiędzy małżonkami i same w sobie nie stanowią przedmiotu badań.

W badaniu władza jest ujmowana jako proces dynamiczny stąd analizy uwzględniają nie tylko końcowe podejmowanie decyzji, ale i sam proces wzajemnych negocjacji, które do nich prowadzą. Zgodnie z przyjętym ujęciem teoretycznym wyróżniono trzy obszary zagadnień wiązanych z władzą. Są to kolejno:

I. Podstawy/zasoby/źródła władzy, które posiadają żony i mężowie (np. ekonomiczne — środki finansowe; normatywne — kulturowo uwarunkowane wyobrażenia i oczekiwania co do dystrybucji władzy w rodzinie; stopień emocjonalnego uwikłania i zaangażowania; status — pozycja społeczna)

II. Sposoby używania władzy — bezpośrednio/pośrednie techniki władzy używane przez żony i mężów (np. nagrody/kary — materialne/niematerialne ich źródła, odwoływanie się do eksperctwa, norm kulturowych, zasady bezradności, manipulacje informacją)

III. Efekty końcowe — kontrola żon i mężów — władza kierownicza (*orchestration power*) i wykonawcza (*implementation*) (McDonald 1980) (np. kto kontroluje definiowanie rodzinnej sytuacji — określa co jest ważne, a co nie; kto decyduje, które sprawy są dyskutowane, a które nie; kto decyzje końcowe wprowadza w życie).

CELE SZCZEGÓŁOWE

Zgodnie z przyjętymi założeniami teoretycznymi w odniesieniu do trzech wyszczególnionych powyżej obszarów zagadnień związanych z koncepcją władzy interpersonalnej w rodzinie, cel poznawczy badania będzie realizowany przez próby odpowiedzi na, między innymi, następujące pytania.

Czy istnieją w naszym społeczeństwie modele i wzory określające co kobiety i mężczyźni powinni(y) robić, aby wpłynąć na współmałżonka? Jaka jest treść tych wzorów? Czy wzory skutecznych zachowań wpływają na wybór sposobów władzy stosowanych przez żony i mężów? Kto i dlaczego powinien definiować sytuację rodzinną? Kto określa, które sfery życia rodzinnego są ważne, a które mniej ważne? Kto decyduje o tym, które decyzje są dyskutowane, a które nie? Kto i w jakich sferach podejmuje ostateczne decyzje? Kto jest wykonawcą tych decyzji? Czy możemy mówić o równowadze decyzji w rodzinie? Jakie czynniki działają w kierunku zmian, a jakie hamują układ władzy w rodzinie? Jak oceniany jest status kobiety gospodyni domowej? Czy i jak praca zawodowa kobiety wpływa na wzrost jej władzy w rodzinie? Czy urodzenie dziecka wpływa na zmiany w relacjach władzy w rodzinie?

HIPOTEZY BADAWCZE

Na podstawie literatury zachodniej przedmiotu można sformułować wiele hipotez dotyczących władzy w rodzinie (m.in. Doyle, Paludi 1991; Frieze i in. 1978; McDonald 1980). Szczególnie interesujące jest czy w odniesieniu do Polski możemy mówić o tym, iż:

1. Mężczyźni dysponują większymi źródłami władzy niż kobiety.
2. Istnieją „kobiece” i „męskie” społecznie i kulturowo określone źródła władzy oraz sposoby jej używania. Mężczyźni posługują się bardziej bezpośrednimi technikami sprawowania władzy, podczas gdy kobiety działają w sposób mniej bezpośredni, tak jakby tej władzy nie miały.
3. Mężczyźni w rodzinie częściej sprawują władzę kierowniczą (*orchestration power*). To oni definiują sytuację rodzinną, podejmują decyzje rzadko (w sprawach niecodziennych) za to uważanych za ważne.
4. Kobiety sprawują w rodzinie władzę wykonawczą. Mogą działać tylko w ra-

mach nie przekraczających zamysłów małżonka. Gdy tak nie jest, pojawiają się konflikty.

5. Normatywny kontekst jest bardziej znaczący w wyjaśnianiu stosunków władzy w rodzinie niż zasoby finansowe, stąd mały świadomościowy potencjał kobiet do działań na rzecz zmian.

METODA

Charakter stawianych przed badaniem celów ogólnych i szczegółowych wymagał zastosowania jakościowych metod badawczych. Pierwszy etap badania został przeprowadzony techniką zogniskowanych wywiadów grupowych (*focus group*), która doskonale nadaje się do badania ocen, wzorów, norm. W wyniku jej zastosowania uzyskano wiedzę, jak badani postrzegają relacje władzy w rodzinie, co uważają za słuszne, pożądane. Badanie zostało przeprowadzone w czterech grupach — dwie stanowiły kobiety i dwie mężczyźni. Osoby uczestniczące w badaniu i ich współmałżonkowie posiadali wyższe wykształcenie. Warunkiem uczestnictwa w badaniu było też posiadanie dzieci. Założono, że taki dobór pozwoli objąć badaniem osoby o wysokiej świadomości i samoświadomości oraz doświadczeniu co umożliwi pozyskanie istotnych dla badania treści.

Wyniki badań focusowych pomogły w przygotowaniu scenariusza wywiadów pogłębionych, który został przeprowadzony z 15 kobietami i 15 mężczyznami — dobór osób jak wyżej. Wywiady pogłębione zostały nakierowane mniej na poznanie osobistych postaw i opinii badanych, a bardziej na zebranie informacji o konkretnych sytuacjach z życia rodzinnego i towarzyszącym im zachowań, decyzji, emocji.

SPODZIEWANE REZULTATY BADANIA

Efektom badania będzie poznanie relacji władzy pomiędzy żonami i mężami, co wzbogaceni naszą wiedzę o funkcjonowaniu rodzin z innej, niż dotychczas stosowane w badaniach nad polską rodziną, perspektywy. Oprócz końcowego raportu z przeprowadzonych badań planuję opracowanie i opublikowanie książki, w której uzyskane wyniki stanowiąc będą empiryczny materiał do rozważań na temat relacji władzy w rodzinie.

Literatura

- Frieze, I.H., J.E. Parson, P.B. Johnson, D.N. Ruble i G.L. Zellman. 1978. *Women and Sex Roles. A Social Psychological Perspective*. New York, London: W.W. Norton & Company.
- Doyle A.J., M.A. Paludi. 1991. *Sex and Gender, Interpersonal Power*. M.C. Brown Publishers.
- Duch-Krzyszoszek D., 1996a. *O podziale władzy i obowiązków w rodzinie*. W: J. Sikorska (red.), *Kobiety i ich mężowie*. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN.

- Duch-Krzystoszek, D. 1996b. *Relacje między pracą domową i zawodową*. W: J. Sikorska (red.) *Kobiety i ich mężowie*. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN.
- Dukaczewska-Nałęcz, A. 1997. „Aktywność kobiet w sferze prywatnej jako substytut dominacji mężczyzn w sferze publicznej”. Praca doktorska, maszynopis.
- Funkcjonowanie domu: podział obowiązków, obciążenia, pomoc. 1994. Komunikat z badań. Warszawa: CBOS.
- Fuszara, M., 1994. *Rodzina w sądzie*. Warszawa: ISNS UW.
- McDonald, G.W. 1980. *Family Power: The Assessment of a Decade of Theory and Research, 1970-1979*. „Journal of Marriage and the Family”, November 1980.
- Inkeles, A. 1981. *Modernization and Family Patterns: A Test of Convergence*. W: D.W. Hoover, J.T.A. Koumoulides (eds). *Conspectus of History*, Vol. I, No VI, 1980; *Family History*, Cambridge: Ball State University, University Press.
- Reading, H.F. 1976. *A Dictionary of the Social Sciences*. London: Routledge & Kegan Paul, Boston and Henley.
- Tradycyjny czy partnerski model rodziny?* 1993. Komunikat z badań. Warszawa: CBOS.
- Wrong, D.H. 1975. *Problemy definiowania pojęcia władzy społecznej*, w: *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa: PWN.

